

Prof. dr MARIJAN KOROŠIĆ

EKONOMSKE NEJEDNAKOSTI I INFLACIJA

Načini ispoljavanje ekonomskih nejednakosti, njihovo postojanje, širenje i stalno produbljavanje, nisu relevantni samo sa stanovišta socijalne i ekonomske pravednosti, koja osim jednakosti podrazumijeva i slobodu i bratstvo (solidarnost), već i sa stanovišta bližih, konkretnijih i, sada već gorućih problema, s kojima se suočava jugoslavenska privreda. Dva oblika nejednakosti čine nam se sada značajnijim od drugih: nejednakosti u primanjima zaposlenih i nejednakosti u akumulativnosti proizvodnih organizacija.

Ako postoje nejednakosti u primanjima zaposlenih, nema ni raspodjele prema radu — tog postulata samoupravnog socijalističkog sistema, koji je ujedno i najozbiljniji garant efikasnosti sistema. Da li će se ostvariti raspodjela prema radu zavisi i od akumulativnosti privrede. Između primanja i akumulacije postoji uska međusobna povezanost. To smo pokazali u drugim našim radovima.¹

U ovom ćemo se radu osvrnuti na neke novije empirijske činjenice s namjerom da ukažemo na dalekosežnost utjecaja nejednakosti na društveni i ekonomski život jugoslavenske zajednice, koja se po intenciji izgrađuje na samoupravnim načelima.

NEJEDNAKOSTI U PRIMANJIMA RADNIKA

Raspodjela prema radu osnovna je ekonomska motivacijska snaga rada i društveno-ekonomskog razvoja. Raspodjela prema radu je i osnovna značajka samoupravnog socijalističkog sistema. Ako u stvarnom životu nije ispunjen taj preduvjet, ili bar približavanje tom uvjetu, nije ispunjena osnovna petpostavka za ostvarivanje samoupravljanja kao društvene realnosti i društvenog cilja. Implikacije su i šire: bez raspodjele prema radu nema samoupravljanja,

---

¹ Vidi naš rad: »*Ekonomske nejednakosti u jugoslavenskoj privredi*«, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb (u štampi).

ali nema ni efikasnog privređivanja, nema ekonomske stabilizacije; bez toga se ne može trasirati put izlaska iz društvene i ekonomske krize u koju smo zapali.

Raspodjeli prema radu kao načelu, posvećena je značajna pažnja, možda najveća u godinama iza donošenja Ustava (1974) i Zakona o udruženom radu (1976). Da li empirijski verificirane činjenice podupiru zaključak da se u tom pogledu krenulo naprijed?

Dohodak je u praksi, bez obzira na povremena odstupanja u politici dohotka, bio i ostao osnovna kategorija s kojom korelira osobni dohodak u organizacijama udruženog rada. Uspostavilo se pravilo: čim se u jednoj organizaciji ostvari veći dohodak po radniku — tim će biti veći osobni dohodak po radniku, ali ne toliko veći koliko je veći dohodak. I obratno, čim je manji dohodak po radniku, manji su i osobni dohoci po radniku, ali ne toliko manji koliko je manji dohodak. Među zaposlenima se zato ispravno misli: »Nije važno koliko i kako radiš, već gdje radiš«. Laičko iskustvo je, naime, pronašlo da dohodak organizacije ne zavisi od rada, privređivanja, organiziranosti i sličnih ekonomski prihvatljivih faktora.

Uspostavilo se još jedno pravilo, koje doduše nije bilo izravno poticano sistemom raspodjele, ali je ipak bitna karakteristika sistema; uspostavila se kruta struktura zarada unutar organizacija udruženog rada, koja se označava pejorativnim terminom »uravnilovka«. Međugranske nejednakosti i unutargranske jednakosti osnovni su rezultat sistema raspodjele dohotka.

Kad se pogledaju odnosi između organizacija udruženog rada, nalazimo da se ista radna mjesta i isti kvantum i kvaliteta rada plaćaju nejednako.² Činjenice alarmantno upozoravaju da se uspostavlja stabilna hijerarhija grana prema veličini ukupnih primanja (ona uključuju uz neto osobne dohotke i neizravna primanja, kao što su kupnja stanova). Na vrhu se, bez ikakvih kolebanja nalaze proizvođači i prerađivači nafte i plina. Ljestvica na dnu nije sasvim stabilna; tu su čas jedni, čas drugi proizvođači (ugostitelji, radnici iz zanatstva, trgovci kruhom, voćem i povrćem, proizvođači azbesta, vinogradari itd.), ali i tu vrijedi pravilo da je »dno« uglavnom zauzeto istim proizvođačima.³ Kratki izvodi iz ogromnog broja podataka o hijerarhiji primanja u to nas ubjedljivo uvjeravaju.

Koeficijenti varijacije granskih veličina ukupnih primanja radnika snižavali su se do 1979. godine, a iza toga povećavali, da bi se u 1982. godini zaustavili.

Uvid u pet grana na vrhu i pet grana na dnu ljestvice (od 65 promatranih grana), također je vrlo indikativan i očiglednije potvrđuje način širenja nejednakosti.

² U ovoj analizi korištena je metoda razrađena u Ekonomskom institutu iz Zagreba, a objašnjena u prethodno spomenutoj knjizi.

³ Ukupna primanja svedena su u analizi na uvjetno nekvalificiranog radnika; uklonjene su razlike u kvalifikacijama, ali ne i druge razlike u karakteristikama radnih mjesta.

Tabela 1.
Koeficijenti varijacije granskih veličina ukupnih primanja radnika
 — u postocima —

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Koeficijent varijacije	17,3	16,3	13,7	14,9	14,9	14,8

Treba upozoriti da su u tabelu 2 uvrštene samo one grane koje su prema stanju u 1982. mogle biti svrstane na vrh i na dno ljestvice, bez obzira što u prijašnjim godinama te grane možda nisu bile u takvom položaju. Ako bismo, međutim, promatrali samo grane koje su u pojedinim godinama bile stvarno na naznačenim mjestima rang-ljestvice, dobivamo odnose kako su prikazani u tabeli 3. Odnosi maksimuma i minimuma su nešto izmijenjeni, ali ne bitno.

Tabela 2.
Prosječna primanja radnika za pet prvih i posljednjih grana
 (prosjeck privrede = 1,00)

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
<i>Pet grana na vrhu ljestvice</i>						
1. Proizvodnja nafte i plina	1,79	1,79	1,68	1,72	1,75	1,71
2. Proizvodnja derivata nafte	1,77	1,47	1,60	1,59	1,47	1,50
3. Proizvodnja ugljena	1,14	1,17	1,17	1,27	1,37	1,36
4. Pomorski saobraćaj	1,10	1,08	1,15	1,39	1,47	1,35
5. Proizvodnja kože i krzna	1,09	1,02	1,15	1,15	1,26	1,35
A. Prosjeck 1—5	1,38	1,31	1,35	1,42	1,46	1,45
<i>Pet grana na dnu ljestvice</i>						
6.1. Trgovina na malo	0,95	0,95	0,95	0,92	0,88	0,91
6.2. Ugostiteljstvo	0,91	0,94	0,92	0,91	0,88	0,90
6.3. Proizvodnja finalnih proizvoda od drveta	0,94	0,95	0,93	0,95	0,92	0,87
6.4. Osobne usluge zanatstva	0,87	0,90	0,90	0,85	0,84	0,85
6.5. Riječni i jezerski saobraćaj	1,05	1,06	1,00	0,90	0,86	0,81
B. Prosjeck 61—65	0,94	0,96	0,94	0,91	0,88	0,87
C. Odnos A:B	1,47	1,36	1,43	1,56	1,66	1,66

Napomena: redoslijed prema rangu u 1982. godini.

Tabela 3.
Prosječna primanja radnika za pet grana
 (prosjeck privrede 1,00)

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
1. Pet grana na vrhu ljestvice	1,43	1,38	1,40	1,47	1,49	1,45
2. Pet grana na dnu ljestvice	0,96	0,97	0,96	0,89	0,87	0,87
Odnos max/min.	1,49	1,42	1,46	1,65	1,71	1,66

Zaključak je nedvosmislen: nejednakosti se šire. Vidimo i kako se pet grana na vrhu stalno izdižu, a pet grana na dnu polako ali »stabilno« silaze na niže. Stanoviti zastoj u širenju nejednakosti nastaje u 1982. godini, kad je općenito prosjek primanja realno snižen za ne mali postotak.

Ove, dosta indikativne, brojke možda bi se mogle bolje razumjeti ako ukažemo na još jednu računicu. U godini 1982. jedan uvjetno nekvalificirani radnik u proizvodnji zemnog plina ostvarivao je 20.166 dinara mjesečno ukupnih primanja. Istovremeno u proizvodnji karbo-plina samo 7.658 dinara. (Interesantno je da se oba bave proizvodnjom plina, ali iz različitih prirodnih izvora). Razlika je 12.508 dinara, ili 2,6:1. Kad se mjesečna razlika projicira na čitav radni vijek (uzmimo puni radni staž od 40 godina), tada će u svom radnom vijeku prvi proizvođač zaraditi više od drugoga sumu od 6,004.000 dinara (naravno po cijenama i dohocima iz 1982. godine). To je ogromna svota i predstavlja pravo bogatstvo koje će netko steći, a druge će jednostavno mimoći. Podaci se odnose na uvjetno nekvalificiranog radnika, a to znači da kod viših kvalifikacija iznesena suma mora biti znatno viša.⁴

Nejednakosti u primanjima radnika su pretežno nepromijenjive. Od 65 analiziranih grana, kod njih 37, ili više od polovine, odstupanja od prosjeka su stabilna; pozicije se kod 4 grane mijenjaju na više i na niže, dok kod 11 grana trendovi pokazuju uzlaznu, a kod 13 silaznu liniju. Tko ima visoke osobne dohotke i ostala primanja, taj može biti dosta siguran da će njegova primanja i nadalje biti visoka, a ako netko ima niska primanja, taj će i u budućnosti imati niska primanja.

Normalno bi bilo da između pojedinih djelatnosti ne postoje razlike, ili bolje rečeno da ne postoje bitne razlike. Načelo »za isti rad — ista osobna primanja« jest zahtjev preko kojeg se realizira raspodjela prema radu. Ne ispunjava li se taj zahtjev, postoji eksploatacija. Za samoupravno društvo to je potpuno neprihvatljiva činjenica.

Druga strana sistema raspodjele je ono što se zbiva *unutar organizacija udruženog rada*. Ovdje djeluju kolektivni stavovi⁵ (i oni ima-

⁴ Iznesele relacije mogu pobuditi mnogo više zaključaka nego što smo ih iznijeli. Osobni dohodak od 7.658 dinara je sigurno ispod egzistencionog minimuma; to i uz nisku cijenu električne energije, niske stanarine, subvencioniranu kulturnu »potrošnju«, nasilno zadržavane cijene niza proizvoda (prehrambenih, na primjer, ali i benzina) itd. Takav osobni dohodak još manje može podmiriti troškove proširene reprodukcije radne snage (podizanje radničkog podmlatka). Da bi se preživjelo uz takav osobni dohodak potrebno je ili »udruživanje« više osobnih dohodaka (supruge, starije djece) ili biti aktivan izvan redovnog radnog odnosa (pa ako treba i na štetu tog redovnog odnosa). I jedno i drugo je za svakog pojedinog radnika nepovoljno. Dakle, reprodukcija radne snage vrši se u krajnje nepovoljnim uvjetima. Sistem raspodjele ne uvažava nikakvu relaciju s troškovima života. A tržišna privreda pretpostavlja da i najniži osobni dohodak još uvijek podmiruje troškove egzistencionog minimuma.

⁵ Još prije više od deset godina Josip Županov je ukazao na karakteristični jugoslavenski »egalitarni sindrom« koji proizlazi iz percepcije ograniče-

ju neke svoje izvore u društvenim odnosima) ka egalitarnosti, to jest prema načelu »za nejednaki rad — jednaki osobni dohoci«. Pod pritiskom egalitarnih stavova dolazi do iskrivljavanja skale vrednovanja na štetu kvalificiranih radnika. Odnosi među dohocima unutar organizacija su kruti i uglavnom nepromjenljivi. Neposredne posljedice su višestruke. Ako organizacija nema kadrova određenog profila, ona ih teško može pribaviti. Isto tako će teško zadržati važne kadrove ako ih mogu privući veće plaće u drugim organizacijama, ili, do nedavno, u inozemstvu. Organizacije udruženog rada tako neće moći donositi racionalne odluke o pribavljanju i korištenju najdragocjenijeg resursa — kadrova. Iako postoji stanovita pokretljivost radnika prema bolje plaćenim radnim mjestima, ipak je ono ozbiljno zakočeno takvim odnosima u proizvodnji. Radnici stoga nisu zaposleni gdje bi mogli i trebali biti s obzirom na svoje radne i druge sposobnosti, pa ne stvaraju proizvod koji bi mogli stvarati. Posebni problem je odbijanje mladih stručnjaka da odu na rad u manja mjesta (u »provinciju«). Naravno, nikakva moraliziranja neće pridonijeti rješavanju problema.

Što je onda ostalo od raspodjele prema radu? Vrlo malo, gotovo ništa. Isto tako, umjesto tendencije ka područjavanju sredstava, što je imanentno samoupravnom socijalizmu, u praksi imamo tendenciju grupno-vlasničkog ponašanja. I to je protivno Ustavu. Zašto se to događa?

Prvo, raspodjela se u nas obavlja tako što se uzima da je dohodak osnovna polazna kategorija za raspodjelu.⁶ Međutim, dohodak nije samo rezultat rada, već osim rada zavisi i od administrativne kontrole cijena, od mjera ekonomske politike, od veličine i moderniziranosti osnovnih sredstava (tehnologije), od položaja s obzirom na konkurenciju, od raspoloživosti prirodnih izvora, od tržišnih zakonitosti.⁷

Drugo, u svakom decentraliziranom sistemu odlučivanja, u kojem donosioci odluka teže maksimalizaciji svojih interesa, sredstva

---

nosti dobara i redistributivne etike (vidi njegov rad: »Industrijalizam i egalitarizam«, *Sociologija*, br. 1, 1970).

⁶ Po nekim autorima dohodak i mora biti osnovna kategorija, jer je i osnovni motiv proizvodnje. Vidi — Miladin Korać: »*Socijalistički samoupravni način proizvodnje*«, I, Komunist, Beograd, 1977.

⁷ Ako se kao opća mjera uspješnosti samoupravnog poduzeća uzme čisti dohodak po radniku, Janez Prašnikar je u empirijskoj analizi utjecaja faktora uspješnosti (faktori uspješnosti izraženi sa 68 pokazatelja) na uspješnost 147 slučajno izabranih radnih organizacija pronašao da se čak 60% razlika u njihovoj uspješnosti može pripisati faktorima na koje samoupravna poduzeća nemaju gotovo nikakav utjecaj ili je njihov utjecaj vrlo mali. Najznačajniji je utjecaj slijedećih faktora: kapitalna opremljenost rada, cijene proizvoda, veličina učešća u tržištu i indeks razvijenosti područja na kojem radna organizacija djeluje. Upravo utjecaj tih vanjskih faktora, može se uzeti kao znak da sadašnji ekonomski mehanizam dovodi do neuravnotežene raspodjele dohotka između samih samoupravnih organizacija i neuravnotežene raspodjele čistog dohotka na osobne dohotke i akumulaciju. Vidi — »The Yugoslav Self-managed Enterprise and Factors of its Efficiency«, *Ekonomska analiza*, br. 1, 1983. str. 27—41.

za proizvodnju nisu puki fizički uvjeti proizvodnje, već imaju karakteristike kapitala. Sredstva za proizvodnju donose upravljaču — poduzetniku neki dohodak, neki postotak na vrijednost sredstava.

Budući da u svakoj suvremenoj privredi (pa i našoj) u različitim granama postoji različit odnos između rada i kapitala, uspostavljaju se nejednaki odnosi između rada i dohotka. Ako se u takvim tehničkim zadanim odnosima prepusti organizacijama udruženog rada »suvereno pravo« odlučivanja o raspodjeli dohotka, legalizira se grupno vlasništvo, budući da se omogućuje prisvajanje dohotka ne samo na osnovi rada, već i na osnovi raspolaganja sredstava za proizvodnju (koja bi morala biti u društvenoj svojini).

Sve to u osnovi nastaje zbog toga što se dohodak uzima kao jedina referentna kategorija raspodjele. Odustane li se od dohotka, pa se uzme čisti dohodak kao osnovica, što se nekad čini u ekonomskoj politici, ništa se bitno ne mijenja, osim što se minimalno mijenjaju kvantitativni odnosi u raspodjeli. (Tu malu promjenu kvantitativne prirode neki označuju kao prijelazak od samoupravljanja na participaciju, što je u svakom slučaju pretjerivanje). Treba odustati i od čistog dohotka i od dohotka, i tek bi to bilo bitno prilagođavanje Ustavu. Ako se, naime, Ustav tumači u cjelini, sredstva za osobnu i zajedničku potrošnju radnika ne mogu biti u direktnoj zakonitoj srazmjeri s veličinom ostvarenog dohotka, pa ni čistog dohotka. Do dohodak organizacije jedini je globalni okvir unutar kojeg se raspodjeljuju dijelovi za različite namjene, ali apsolutna veličina dohotka nije mjera za tu raspodjelu. Ustavom je u čl. 19. utvrđeno da radnici za svoju ukupnu potrošnju raspodjeljuju dio dohotka koji su stvorili *svojim radom* i ulaganjem društvenih sredstava kao *minulog rada radnika*. Stoga je funkcionirajući sistem raspodjele, gdje osobni dohoci zavise uglavnom o dohotku, protivan Ustavu i treba ga reformirati.

Jednakost osobnih primanja za jednaku količinu i kakvoću rada je tendencija koju bi ostvarilo i tržište rada. Raspodjela prema radu u nikojem slučaju ne proturiječi raspodjeli koju bi ostvarile neomebane tržišne zakonitosti. Polazeći od strogo teorijskog stanovišta, samoupravljanje ne isključuje tržište rada.

NEJEDNAKOSTI U AKUMULATIVNOSTI SREDSTAVA

Da li će se ostvariti raspodjela prema radu i da li će se moći rješavati drugi ekonomski problemi (na primjer zapošljavanje), zavisi i od toga kolika je akumulativnost pojedinih organizacija udruženog rada, grupacija, grana, pa i čitavih regija nacionalne ekonomije. Vlastita akumulacija »privlači« dodatnu akumulaciju i time se pojačava ekonomska moć nosioca akumulacije. Ako je akumulacija formirana na ekonomski racionalan način, tada je u njoj sadržan puni efekt upotrebe sredstava. Drugim riječima, u osobnim dohocima radnika nema utjecaja neradnih dohodaka. U našim razmatranjima o djelovanju sistema nije odlučujuća ukupna suma formi-

rane akumulacije, iako je i ona važna, već je važna granska struktura akumulacije i odnosi u akumulativnosti između grana. Obično se mala pažnja posvećuje toj strani akumulativnosti.

U kratkoj analizi granske strukture akumulativnosti ukazat ćemo na hijerarhiju granskih stopa reprodukcije. Po metodologiji koju smo usvojili, stopa reprodukcije predstavlja odnos neto akumulacije uvećane za ugovorne obaveze (pretežnim dijelom su to plaćeni kamati na kredite) i ta se suma uspoređuje s angažiranim poslovnim osnovnim i obrtnim sredstvima. Privreda je dezagregirana na 65 sektora (grana), a analizirano je razdoblje od 1977. do 1982. godine.

Dobivamo da je rang ljestvica pojedinih grana na ljestvici hijerarhije stopa prilično stabilan, iako kod pojedinih grana postoje veće promjene mjesta. Grane s natprosječnim (da ne kažemo monopolističkim) reprodukcijским stopama uglavnom su u svih pet promatranih godina imale natprosječne stope, dok su grane s depresiranim stopama u svim godinama pretežno ostvarivale stope ispod prosjeka. Na listi grana s natprosječnom stopama reprodukcije od 234 polja ($39 \text{ grana} \times 6 \text{ godina} = 234$) samo 32 polja bila su ispod prosjeka. U drugoj listi, od 156 polja ($26 \times 6 = 156$) pozitivnih je bilo 34 polja. Iz ovog kratkog uvida (u druge mjere nestabilnosti nismo se sada upuštali), proizlazi da je nestabilnost na donjoj ljestvici nešto veća nego na gornjoj, iako se naznačena pravilnost — stabilnost ljestvice — time ne obezvređuje.

Naravno, postoje kod nekih grana značajne promjene mjesta na ljestvici hijerarhije. Na listi gdje su uzete u obzir samo grane koje su u godini 1982. ostvarivale natprosječne stope (39 grana), najveći je broj stopa nepromijenjen ili se povećava. Ilustrativno je navesti grane kod kojih se zbivaju takve promjene:

- 1) Proizvodnja nafte i plina (stope su stalno sve više, ali u pojedinim godinama kolebljive).
- 2) Geološka istraživanja (stope se stalno povećavaju, ali se rast zaustavio u 1982.).
- 3) Proizvodnja kože i krzna (stope se stalno povećavaju od 1978.).
- 4) Proizvodnja prediva i tkanina (stope se kreću od ispodprosječnih do znatno natprosječnih).
- 5) Prerada ugljena (od negativnih postale su visoko natprosječne stope).
- 6) Proizvodnja ugljena (stope se kreću od osjetno ispodprosječnih do umjereno natprosječnih).
- 7) Turističko posredovanje (od ispodprosječnih do umjereno natprosječnih da bi u 1982. došlo do sniženja).
- 8) Ribarstvo (od niskih do umjereno natprosječnih stopa).
- 9) Proizvodnja i prerada papira (od umjereno ispodprosječnih do umjereno natprosječnih stopa).

Najveći dio promjena se zbiva kod energetske grane (nafta i plin, te ugljen) koje uglavnom popravljaju svoju rentabilnost. Dosta

su uočljiva kretanja, i za budućnost presudne, stope reprodukcije koje se u novije vrijeme poboljšavaju u proizvodnji i preradi kože i krzna, te prediva i tkanina i papira. Osim navedenih promjena, treba upozoriti da su kod četiri grane stope dosta kolebljive, a kod devet grana se sukcesivno smanjuju iako su stalno u zoni natprosječnih veličina.

Kod grana s ispodprosječnim stopama reprodukcije (26), iskazuju se nešto značajnije »napetosti« na rang ljestvici. To se mora odraziti i na broj grana koje mijenjaju svoje pozicije. Ipak, najveći broj grana pokazuje ili stabilne stope, ili se one iz godine smanjuju. Korisno je upozoriti na najvažnije promjene:

- 1) Trgovina na malo (od umjereno natprosječnih postepeno se prelazi u zonu oko ili ispod prosjeka).
- 2) Proizvodnja obojenih metala (ovdje je u 1977. registrirana dosta velika akumulacija, ali je već u slijedećoj godini bila negativna — a negativne stope su prava rijetkost; stopa je u preostalim godinama ostala dosta niska).
- 3) Proizvodnja finalnih proizvoda od drveta (od umjereno visokih stopa u 1982. je stopa ispod prosjeka).
- 4) Visokogradnja (od znatno natprosječnih, stope se stalno snižuju, da bi u posljednjim godinama prešle u ispodprosječnu zonu).
- 5) Uređenje naselja i prostora (od znatno natprosječnih, u posljednje tri godine stope se snižuju, a u 1982. stopa je ispod prosjeka).
- 6) Cjevovodni transport (stope su kolebljive, kao i kod svih naftnih grana, ali su na kraju za više od pola manje od prosječne stope).
- 7) Proizvodnja derivata nafte (stope se kolebaju, ali u posljednjoj godini su znatno ispod prosjeka).
- 8) Proizvodnja prehrambenih proizvoda (od značajno natprosječnih do značajno ispodprosječnih stopa).

Trgovina na malo je u sve slabijoj mogućnosti da ubrza svoju reprodukciju, da uveća poslovna sredstva. Proizvodnja derivata nafte (rafinerije) i cjevovodni transport (a odnosi se samo na jedini naftni cjevovod), pokazuju također sve manje mogućnosti reproduciranja. Dio građevinarstva — visokogradnja — našao se također u takvom položaju. A proizvodnja prehrambenih proizvoda, koja po svim indicijama može biti naša komparativna prednost, ima sve manje mogućnosti za budući razvoj, iako bi vjerojatno trebalo biti obratno.

Ovaj letimični pregled grana sa sve većom i sve manjom sposobnošću za daljnji razvoj ne relativizira osnovni zaključak da je hijerarhija stopa dosta stabilna. On, međutim, ukazuje na to da se nejednakosti među granama sve više povećavaju. Grane u povoljnom položaju su u sve povoljnijem položaju, a one u nepovoljnom položaju imaju sve slabije izgleda da svojim vlastitim sredstvima unapređuju razvoj. Vršiti se stalna preraspodjela ukupne akumulacije u korist

jednih, a na štetu drugih grana. Taj se nalaz može potkrijepiti kolebanjima granskih stopa oko prosjeka, izraženo koeficijentom varijacije, koji je sve veći, kao i uvidom u spisak pet grana na vrhu i pet grana na dnu ljestvice reprodukcijских stopa.

Tabela 4.
Koeficijent varijacije granskih stopa reprodukcije

	— u postocima —					
	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Koeficijent varijacije	42,6	47,6	48,1	45,0	49,2	49,0

Varijabilnost granskih stopa reprodukcije znatno je veća od varijabilnosti primanja radnika. Taj rezultat možemo ovako interpretirati: nejednakosti položaja u primarnoj raspodjeli, uslijed ogromnog administrativnog utjecaja na cijene, značajnije se odražavaju na varijabilnost reprodukcijских stopa nego na varijabilnost primanja radnika. Stoga se varijabilnost reprodukcijских stopa najbolje može objasniti nejednakostima položaja u primarnoj raspodjeli, a ne nejednakostima u veličini primanja radnika.

Novija empirijska istraživanja također sugeriraju takav zaključak. Stojan Babić je regresionom analizom došao do zaključka da se stope granske opće i interne akumulativnosti objašnjavaju jedino razlikama u položaju u primarnoj raspodjeli. Nije utvrđena signifikantna veza između visine osobnih dohodaka po radniku i stopa akumulativnosti. Autor zaključuje: »Ovo je rezultat od određenog šireg interesa. Naime, on ukazuje na činjenicu da nije zabeležena tendencija preliivanja implicitnih fondova akumulacije u fondove lične potrošnje usled međugranskih razlika kapitalne opremljenosti rada« (podvukao autor).⁸ Naravno, zaključak vrijedi u uvjetima kad je primarna raspodjela još daleko od ravnotežne.

Slične stope varijabilnosti stopa dobiti, dobio je mnogo ranije i Branko Horvat, za razdoblje 1966—1968.⁹ Dakle, ni u dugom razdoblju nisu stvoreni neophodni uvjeti da se granske stope reprodukcije ujednače i tako ublaže imperfektnosti mehanizma alokacije akumulacije.

Podaci nas upozoravaju na još jednu pojavu. Ne može se naći pravilnost u hijerarhiji reprodukcijских stopa. Na prvi bi pogled izgledalo da uslužne djelatnosti možda otkaću u odnosu na materijalnu proizvodnju. Na to bi upućivala pozicija geoloških istraživanja, niskogradnje i hidrogradnje, instalacionih i završnih radova u građevinarstvu, pomorskog saobraćaja, osiguranja imovine i osoba itd. Međutim, na drugoj strani to ne potvrđuje pozicija trgovine i

⁸ Stojan Babić: »O problemu izbora pokazatelja ekonomske efikasnosti u jugoslovenskom privrednom sistemu 1976—1980«, *Ekonomska analiza*, br. 4, 1982, str. 357.

⁹ Branko Horvat: »Cijene proizvodnje u Jugoslaviji«, *Ekonomska analiza*, br. 1—2, 1970, str. 1—20 i br. 3—4, str. 298—300.

Tabela 5.

Granske reprodukcijske stope
(prosjek privrede = 1,00)

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
<i>Pet grana na vrhu ljestvice</i>						
1) Proizvodnja nafte i plina	1,54	3,02	1,73	2,80	3,38	3,50
2) Geološka istraživanja	1,34	1,65	2,58	2,30	3,13	2,58
3) Proizvodnja kože i krzna	1,16	0,74	1,30	1,28	1,75	2,40
4) Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	1,72	2,19	2,33	2,06	2,08	2,01
5) Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda	1,13	1,27	1,41	1,56	1,66	1,83
A. Prosjek 1—5	1,37	1,77	1,87	2,00	2,40	2,46
<i>Pet grana na dnu ljestvice</i>						
61) Elektroprivreda	0,44	0,45	0,41	0,50	0,50	0,37
62) Proizvodnja derivata nafte	1,21	0,81	1,61	1,22	0,67	0,36
63) Komunalna djelatnost	0,51	0,53	0,56	0,44	0,36	0,36
64) Proizvodnja rude željeza	0,79	0,68	0,20	0,21	0,26	0,25
65) Željeznički saobraćaj	0,03	0,34	0,28	0,18	0,21	0,15
B. Prosjek 61—65	0,59	0,56	0,61	0,51	0,40	0,30
C. Odnos A:B	2,32	3,17	3,07	3,92	6,00	8,20

Napomena: redosljed prema rangu u 1982. godini; reprodukcijska stopa predstavlja neto akumulaciju uvećanu za ugovorne obaveze u odnosu na ukupno angažirana poslovna sredstva.

svih ostalih saobraćajnih grana. Sličan je slučaj s materijalnom proizvodnjom; nisu svi proizvođači sirovina u nepovoljnom, a preradiivači u povoljnom položaju. Neke energetske grane su u povoljnom, a druge u nepovoljnom položaju. Uobičajena slika o nepovoljnom položaju proizvođača sirovina, a povoljnom preradiivača, ne potvrđuje se. Potvrđuje se samo to da nema pravilnosti u akumulativnosti pojedinih namjena proizvodnje. Pojedina stanja pokazuju inerciju.

Naznačena hijerarhija pojedinačnih stopa akumulacije, koja je pod snažnim utjecajem, kako tržišnih snaga, tako i ekonomsko-političkih varijabli, mogla bi imati stanovitu logiku ako bi se stope reprodukcije formirale prema planskim prioritetima. Da li je u stvarnosti tako? U petogodišnjem planu 1976—1980. određeni su ovi prioriteti: električna energija, proizvodnja ugljena, nafte i plina, metali željeza, neželjezni metali, bazna kemija, nemetalne sirovine, strojogradnja, brodogradnja, poljoprivreda (društveni sektor), cestovna infrastruktura, inozemni turizam. Od tih prioriternih sektora privrede jedino se u proizvodnji nafte i plina (bez prerade u rafinerijama), strojogradnji i cestovnom saobraćaju ostvaruju stabilne i naćprosječne stope reprodukcije. U ostalim prioritetnim granama te su stope ili kolebljive ili, u većini slučajeva, znatno ispod prosjeka (o tome govore podaci za elektrićnu energiju, crnu metalurgiju, rud-

nike željeza, poljoprivredu, ugostiteljstvo, pa i za brodogradnju, preradu nafte i plina, preradu željeznih i drugih metala i nemetala). Znači, i kod prioritetnih grana nailazimo na neodređenosti i neregularnosti u stopama reprodukcije.

Greška može biti i u izboru prioriteta. Takav zaključak je, međutim, teško donijeti zbog toga što iskazane reprodukcijske stope nisu nastale pod utjecajem tržišnog mehanizma, već pod iskrivljenim »signalima« ekonomskih parametara, osobito iskrivljenih parametara s tržišta kapitala, rada, stranih deviznih sredstava, ali i drugih. Ipak, ostvarene stope reprodukcije mogu snažno privlačiti slobodna sredstva za investicije. To može biti jedan od važnih razloga zašto se investicije u prioritetne grane teško realiziraju, dok neprioritetne nalaze puteve za realizaciju. U mjeri u kojoj su organizacije udruženog rada i banke uspijevale da usmjere investicijska sredstva u profitabilne sektore, narušavale su se planske proporcije i usmjerenja. Ipak, iznijete primjedbe ne umanjuju relevantnost pitanja: kako se dolazi do prioriteta?

Investicijski mehanizam se u uvjetima postojanja znatnih nejednakosti u reprodukcijским stopama pokušao osloniti na samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje o udruživanju rada i sredstava. Tako je mehanizam udruživanja postao intermedijarni mehanizam koordinacije aktivnosti na investicijskom polju, neka vrsta mješavine plana i tržišta, umanjujući djelovanje i plana i tržišta. Taj je mehanizam postavljen (novim zakonom o planiranju) zato da rješava probleme cirkulacije akumulacije, ali ipak ne daje nikakve garancije da će individualni projekti biti izabrani po ekonomskim kriterijima. U odsustvu mehanizma cijena za alokaciju investicijskih fondova među konkurentskim projektima i u odsustvu nekog indikatora rijetkosti kapitala za evaluaciju projekata, nema ničega u novom sistemu sporazumijevanja i dogovaranja što može garantirati relativno jačanje snage organizacija udruženog rada i relativno slabljenje uloge banaka i administrativne alokacije investicija.

Garancija racionalnosti investiranja može se saznati jedino tako da se za sve projekte, bili oni na listi planskih prioriteta ili izvan prioriteta, koristi pokazatelj rijetkosti kapitala, podešen raznim kriterijima. Ako nema tog indikatora, negativne posljedice su ogromne.

Prva je posljedica u tome da necjenovno, administrativno, distribuiranje sredstava za investicije između alternativnih projekata ostaje dominantni alokacijski mehanizam. Tada kriteriji za investiranje variraju od projekta do projekta, od lokacije do lokacije, od vremena do vremena. Druga opća karakteristika je sprečavanje cirkulacije akumulacije između regionalnih, pa i užihih geografskih linija. Državni organi, banke i organizacije udruženog rada preferiraju upotrebu sredstava za svoje lokalne svrhe, a odbacuju međuregionalno kreditiranje čak i za kraće vrijeme. Jača uloga političkih i administrativnih faktora u investicijskim odlukama. Unatoč suprotnim proklamacijama, umjesto da slabi, pojačava se politizacija i etatizacija u donošenju investicijskih odluka.

Kombinacija tih utjecaja vodi poznatim primjerima promašenih investicija. Kapaciteti se dupliraju, a time se gubi ekonomija razmjera. Ovo se ne odnosi samo na prioritetne sektore, već na sve investicije. Kao dodatak tim ekonomskim gubicima, mehanizam administrativne alokacije kapitala igra značajnu ulogu u porastu makroekonomske nestabilnosti. Takav sistem generira nemoguće zaokrete u administrativnom utjecaju na investicije. Najprije se puste sve investicijske kočnice, a kad inflacione i platno-bilančne implikacije to više ne dozvoljavaju, investicije se dramatski smanjuju kvantitativnom kontrolom. Za vrijeme »liberalne« administrativne kontrole, financiraju se projekti koji nemaju ekonomskog opravdanja, i koji se ne bi financirali pod utjecajem racionalnih kriterija. Nasuprot tome, za vrijeme »stezanja«, potencijalno rentabilni projekti odlažu se za kasnija vremena. Na makro razini takva rigidnost mora stvoriti inflatorne pritiske u sistemu, i tako udaljiti privredu od mogućnosti stabiliziranja. Inflacija, kako se pokazuje, povećava rizik pogrešnih procjena budućeg razvoja.

To su mehanizmi nestabilnosti ugrađeni u sistem, koje su i strani poznavaoi jugoslavenske privrede mogli lako uočiti.¹⁰

Treba se i na području alokacije investicija vratiti većem korištenju tržišnog mehanizma. Valja, međutim, dodati da korištenje tržišnog mehanizma na tom području ne može dati pune rezultate bez suradnje s drugim mehanizmima. Pojedine organizacije udruženog rada ne mogu preko tržišta samog za sebe dobiti sve potrebne informacije da bi došle do ekonomskih odluka. Bez drugih, netržišnih informacija, investicione odluke nisu koordinirane i mogu stvoriti neželjene efekte, kao što su preveliki ili nedovoljni kapaciteti. Te se posljedice mogu izbjeći ako su osnovni nosioci investiranja obaviješteni o investicijskim planovima drugih organizacija. Samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje može biti instrument korisnog indikativnog planiranja u navedenom smislu.

Međutim, to nije dovoljno. Sporazumijevanje i dogovaranje ne treba težiti za totalnim usaglašavanjem svih investicionih namjera. Sistem planiranja u nas zaobišao je to, i instalirao totalno planiranje. Rezultati takvog planiranja su slabi; što više, oni su kontra-produktivni.

POS LJEDICE NEJEDNAKOSTI

Zakoni ujednačavanja ne djeluju. To ne znači da ne postoje pokušaji ujednačavanja. Uz sprečavanja ispoljavanja zakonitosti i uz pokušaje da se ostvare, dramatski se ispoljavaju mnoge posljedice koje svojim efektima destabiliziraju privredu i društvo. O nekim posljedicama već je bilo riječi. Neke od njih treba posebno naglasiti, kao zajednički nazivnik djelovanja nejednakosti.

¹⁰ Vidi — World Bank: Yugoslavia: Adjustment Policies and Development Perspectives, Volume I: The Summary Report, November 1982., str. 16.

Ispravljanje nepravednog vrednovanja konkretnih radova postaje u odsustvu društvene akcije stihijski proces. Taj proces se ogleda u privremenom ispravljanju položaja proizvođača višim cijenama roba i usluga koje proizvode pojedine organizacije. Kako cijene ispravljaju i drugi, ostvareni pomak u povećanju cijena brzo se izbriše. Sve veća inflacijska stopa ukazuje na to da se položaj pojedinih proizvođača, nastao povećanjem njihovih cijena, sve brže »topi« i početni krug se zatvara. Na neuspjeh pokušaj dolaze novi...

Oni koji nisu u tome uspjeli, posebno oni koji su iz bilo kojih razloga prinuđeni raditi u organizacijama čiji dohodak ne zavisi od njihovog rada, nastoje smanjiti svoje radne inpute. Time se širi atmosfera nerada i objektivno snižava realno moguća razina produktivnosti rada. Rad, naš najvrijedniji i najraspoloživiji faktor proizvodnje, nije iskorišten.

Radni resursi nisu nedovoljno iskorišteni samo neradom, nedisciplinom i odsustvovanjem s posla onih koji su u »radnom odnosu«, već ti resursi nisu iskorišteni i postojanjem velikog broja nezaposlenih. Činjenica je da u društvu nejednakosti postojanje nezaposlenih ne utječe na ponašanje zaposlenih. Nerad i nezaposlenost su zato međusobno zavisne pojave. Ako bi u stvarnosti postojala raspodjela prema radu, odlukama o veličini investicija kao i o izboru proizvodne tehnike, omogućilo bi se puno zapošljavanje svih radnika koji žele raditi. Činjenica da nezaposlenost postoji duže vrijeme, da se u jugoslavenskom slučaju stalno povećava, dokaz je da odlučivanje o investicijama nije samoupravno, a sredstva nisu u društvenom vlasništvu.

Nejednake stope reprodukcije raspoređuju društveni rad na različite grane, stvaraju specifičnu reprodukcionu strukturu ukupnog društvenog kapitala i izvitoperuju zakone kretanja načina proizvodnje, naročito tendencije koncentracije i centralizacije, rast organskog sastava sredstava, značaj fiksnog dijela sredstava, porast proizvodne snage rada i, u krajnjoj liniji, uvjetuju tendencijsko smanjenje prosječne stope reprodukcije sredstava, suprotno potrebama i momentu razvoja (nerazvijenost).

Trajna, strukturna, kvantitativna nejednakost oplodavanja pojedinačnih granskih sredstava, hijerarhija stopa reprodukcije, protivurječi društvenoj prirodi sredstava u našem sistemu. Nejednakosti u nas nisu samo privremene, kao što su, recimo, u kapitalističkom uređenju,¹¹ pa su i posljedice teže.

Da se prosječna stopa reprodukcija ne može u svakom pojedinom primjeru odnositi na svaki pojedini slučaj potiče već otuda, što je to »prosječna tendencija« (Marx). Prema tome, »normalno« je da se prosjeci u stvarnosti ne dobivaju, da su oni kvantitativna konstrukcija. Međutim, ako nekoj grani ili organizaciji pođe za rukom da trajno izmakne zakonima ujednačavanja, sredstva prestaju biti dio

¹¹ O tome se dosta raspravljalo u ekonomskoj literaturi (Hilferding, Var-ga, Mandel i drugi). Najnoviji poučan primjer jest OPEC, kojem mnogi nago-vještavaju kraj, iako je taj kartel ogromne moći djelovao od 1960, bio vrlo efikasan 1973, a u 1983. nisu mogli bilo kakav dogovor i zajednička akcija.

ukupnih društvenih sredstava. Upotreba ekonomske i vanekonomske moći od strane pojedinačnih organizacija i grana ima za posljedicu da takva sredstva uspijevaju izmaći i ekonomskim neophodnostima, zakonima.

Oplodivanje sredstava u svakom je pojedinom slučaju ograničeno veličinom organizacije, općim uvjetima proizvodnje kao što su infrastrukturna postrojenja, kreditima, ograničenjima tržišta, konkurencijom, sirovinama, stanjem razvoja tehnologije, visinom osobnih dohodaka radnika, intenzitetom rada, dužinom radnog vremena, masom rada koja se može zaposliti i drugim faktorima. Namjera natprosječnog oplodivanja razbija se o te granice i o mogućnosti drugih pojedinačnih kapitala da osiguraju svoje učešće u angažiranju radne snage, kao i o svoju relativnu produktivnost.

Ali rečeno se odnosi na kapitalistički sistem. U tom se sistemu pojedinačni kapitali takmiče za radnu snagu koja se može eksploatirati, kao i za povećanje produktivnosti rada. Na osnovi toga je Altvater mogao zaključiti: »Teorijska razmišljanja, kao i empirijska istraživanja podjednako vode zaključku da i u visoko razvijenom kapitalizmu regulatorni princip nije hijerarhizacija prema stepenu ekonomske i vanekonomske moći, nego uprosječavanje, koje se uvek dinamički uspostavlja posredstvom konkurencije u procesu akumulacija kapitala«.¹²

Sistem socijalističkog samoupravljanja mora postići, autonomnim ali i naslijeđenim mehanizmima, stanje ujednačenijih stopa osobnih dohodaka i reprodukcije. Razdvajanje društva na privilegirane i nepriviligirane grane, u stvari predstavlja razdvajanje društva na dva pa i više društva. Ekonomski zakoni su potisnuti, a društvo se podređuje moći i prinudi monopola. Tek kad se postigne stanje veće ujednačenosti, mogu se steći uvjeti za stabilnost privrede. Ali kako doći do veće ekonomske jednakosti?

POLITIKA IZJEDNAČAVANJA

Društveno vlasništvo je osnovna značajka našeg sistema. Njega bi se moglo definirati, između ostalog, takvim stanjem u kome nema monopolizacije sredstava. U političkoj ekonomiji nemonopoliziranost sredstava određena je nedvosmisleno. »To je položaj«, kaže Aleksander Bajt, »u kome dostup do sredstava kao izvora produktivnosti nije sprečen nikome, u kome svako ima sasvim jednake mogućnosti da radi sredstvima za proizvodnju kao i svi drugi«.¹³

Tehnički je nemoguće da se nemonopoliziranost sredstava postiže institucionalizacijom slobodne konkurencije u obliku prava svakog radnika da se zaposli u bilo kojem od postojećih procesa. Nemonopoliziranost sredstava se može postići jednakošću dohodaka

¹² Elmar Altvater: »Teorija državno-monopolističkog kapitalizma pred novim oblicima kapitalističkog podružtvljavanja posle drugog svetskog rata«, *Marksizam u svetu*, br. 5, 1982, str. 240.

¹³ Cit. rad., str. 1364.

svih radnika za isti rad, bez obzira na organski sastav sredstava koja koriste. Pri tome, određivanje plaća od strane centralnih organa ne dolaze u obzir. To ne bi bilo suglasno sistemu samostalnosti ekonomskih subjekata, što samoupravljanje podrazumijeva kao osnovni postulat.

Sistem koji teži ukidanju najamnog rada traži od samoupravljača da određuju svoje prihode, ali da pri tome uzimaju u obzir društveno formulirane kalkulacione osnove.

U odnosu na postojeći sistem raspodjele to bi zahtijevalo promjene barem u dva osnovna pristupa. Prvi se sastoji u tome da je za pravilno i ekonomski efikasno uređivanje odnosa raspodjele u organizacijama udruženog rada nužno dati odgovarajući značaj angažiranim sredstvima i efektima koji se postižu upravljanjem tim sredstvima. Drugi je u tome da je radi ravnopravnosti radnika u primjeni načela raspodjele prema radu potrebno društveno utvrditi određene parametre na osnovi kojih bi se moglo cijeliti koliko su konkretni odnosi u svakoj organizaciji suglasni svrsi kojoj služi načelo raspodjele prema radu.

Na području raspodjele nužno je *istovremeno programiranje osobnih dohodaka po radniku i minimalne akumulacije po sredstvima*, uz stalno jačanje samostalnosti organizacija udruženog rada i samoupravljanja.¹⁴ To nije zahtjev koji želi jedino osigurati ustavnu kategoriju zajamčenog osobnog dohotka i obavezu reproduciranja sredstava (Ustav, čl. 22 i 15), iako je i to. To također nije zahtjev koji želi da se osigura socijalni mir u situaciji kad realni osobni dohoci očigledno i nezaustavljivo padaju (već četvrtu godinu za redom, što se nije dogodilo od Informbira). To je zahtjev za uvođenjem stalnih parametara za raspodjelu s kojim bi se postiglo više ciljeva. Prvo, objektivizirali bi se odnosi u raspodjeli, kako bi administrativne (birokratske) manipulacije ukupnim, čistim i osobnim dohotkom dobile određene granice preko kojih ne mogu ići. Osobito bi ti parametri bili važni za vođenje politike cijena i svih ostalih uvjeta koji određuju ekonomski položaj pojedinih dijelova privrede. Drugo, smanjile bi se ili anulirale neke krajnosti u ostvarenim osobnim dohocima, osobito one koje stoje znatno iznad prosjeka, ali i one koje su znatno ispod prosjeka. Treće, dobili bi se parametri za ekonomsku definiciju gubitka u poslovanju, s jedne, i za definiciju rente, s druge strane.

Sve što je iznad programiranog dohotka (kojeg sačinjavaju dva programirana elementa) treba postati varijabilno. A to »varijabilno« bit će veće ako radnici samostalno odlučuju o sticanju dohotka, ako odlučuju o proširenoj reprodukciji raspoložujući najvećim dijelom akumulacije, ako oporezivanje dohotka bude u granicama mogućeg, a radnici snose rizik i ekonomske sankcije za poslovne odluke. Oni pri svim odlukama vode računa o programiranim elementima dohotka, iako nemaju nikakvo pravo na unaprijed određene osobne do-

¹⁴ Taj smo prijedlog teoretski potkrijepili i obrazložili u našim knjigama: »Cijene i strukturne promjene u privredi«, (Informator, Zagreb, 1976), i »Anti-inflaciona politika«, (Ekonomska politika, Beograd, 1980).

hotke i zagarantiranu akumulaciju, jer bi to bilo nespojivo sa njihovom funkcijom upravljača ekonomskim procesima. Ako ostvareni dohodak znatno odstupa od programiranog dohotka, stječu se uvjeti za ustanovljivanje rente koja može služiti ili za razvoj organizacije udruženog rada u kojoj je ostvarena, ili za razvoj materijalne osnove udruženog rada u općini i republici, odnosno autonomnoj pokrajini (Ustav, čl. 18).

Sve što je ispod programiranih elemenata treba se uzeti kao gubitak koji traži stanovitu intervenciju, prihvaćenu za takve slučajeve u slučaju trajnijeg neostvarivanja programiranog dohotka (sanacioni program i dr.). U svakom slučaju, sankcije kod pojave gubitaka moraju biti strožije od dosadašnjih. Moguće su i izvjesne kompenzacije proizvođačima čija su primanja najniža, umjesto širokog i neselektivnog kompenziranja potrošača (cijenama nekih životnih namirnica, stanarina i sl.).

Ustanovljivanjem dva programirana elementa za formiranje dohotka, društvena zajednica dobiva mogućnost da regulira i utječe na odnose (1) u grupi proizvođača koji ostvaruju izuzetno visoke natprosječne osobne dohotke i još veću natprosječnu akumulativnost — ustanovljivanjem dijela ekstra dohotka koji se može smatrati *rentom*; (2) u grupi proizvođača koji ostvaruju ispodprosječne osobne dohotke i još više ispodprosječnu akumulativnost — definiranjem *ekonomskog gubitka*, dakle gubitka za kojeg danas nema mogućnosti ustanovljivanja; (3) u grupi proizvođača koji *depresiraju akumulaciju u korist osobnih dohodaka*. Izvan domašaja ovih instrumenata ostali bi samo oni proizvođači koji *depresiraju osobne dohotke u korist akumulacije*; njima treba ostaviti potpunu slobodu djelovanja, jer su to u pravilu grane koje su u visokoj ekspanziji i na kojima počiva najveći dio izvozne aktivnosti u novije vrijeme.

Neka margina odstupanja od parametara na više i na niže je moguća. Nju bi također trebalo odrediti društvenom konvencijom. Teoretski bi se donja granica mogla odrediti tako da prihod mora omogućiti zadovoljavanje svih potreba unutar datog kulturnog konteksta; njihovim zadovoljenjem pojedinac se osposobljava da sudjeluje u procesu prisvajanja kao procesu odlučivanja. Gornju granicu možemo ovako odrediti: prihod koji je toliko visok da omogućuje vlast nad drugim ljudima ili čitavim grupama, društveno je štetan i nedopustiv. Po kvantitativnom obujmu, ove su granice različite u različitim kulturnim kontekstima i nisu date zauvijek.

U nekim razmišljanjima o tim mogućim granicama dolazi se na primjer, do toga da bi pozitivna razlika od 3—4 prosječna mjesečna osobna dohotka od prosječno godišnjeg osobnog dohotka po radniku u bilo kojoj organizaciji, uz uvažavanje razlika u složenosti, uvjetima rada i slično, sada bila dovoljno podsticajna. Odstupanja na više i na niže mogu se odrediti i tako da se za natprosječni poslovni rezultat isplaćuju veći osobni dohoci do 30 posto iznad neke granice određene kao normale (prosjecka), a u slučaju ispodprosječnog rezul-

tata poslovanja, ali još uvijek pozitivnog, dohodak ne bi smio ići ispod 20 posto od normale.¹⁵ Takve ili slične granice ne mogu se, međutim, odnositi na osobne dohotke pojedinih radnika, već samo na prosječne osobne dohotke organizacije udruženog rada. Osobni dohoci pojedinca — radnika treba da zavise od osobnog doprinosa, koji omogućuje i višestruku razliku u osobnim dohocima i između radnika istih zanimanja.

Reprodukcijske stope pojedinih grana ili organizacija mogle bi odstupati od prosjeka i u nešto većim rasponima nego što mogu odstupati osobni dohoci radnika, ali i granice odstupanja reprodukcij-skih stopa također moraju biti unaprijed zadate (to će najvećim dijelom biti povezano s izborom prioriteta u budućem razvoju).

Donje i gornje granice su potrebne zbog toga što nije prihvatljivo uzimati kao legitimno pravo samoupravnih jedinica da ne koriste postojeće kapacitete, da rade lagodnijim tempom, da se ne zamaraju previše, da za vrijeme rada razgovaraju sa svojim drugovima. Čini se da je takav obrazac ponašanja i razmišljanja široko rasprostranjen, i da se smatra samoupravnim pravom. Nedovoljno korištenje kapaciteta koje iz toga proizlazi ima dalekosežne društvene implikacije. Uništava se rad prethodnih generacija, a nove generacije mladih ljudi se ne zapošljavaju i ne daje im se mogućnost da samostalno osiguravaju svoju materijalnu egzistenciju.¹⁶ Društveno je također neracionalno što uslijed takvog ponašanja »samoupravljača« dolazi do dobrovoljnog zapošljavanja u inozemstvu, što se radi izvan radnog vremena u tzv. fuš poslovima itd. Sredstva za proizvodnju bit će u društvenom vlasništvu jedino kada radnici zaposleni na njima svojom proizvodnjom iskorištavaju njihove kapacitete, bez obzira na svoje osobne preferencije.

Pojedincima treba dati mogućnost da slobodno biraju tip rada, radno vrijeme, kao i početak i kraj radnog vijeka, da ostvaruju životne strategije koje se slobodno biraju, ali to ne može i ne smije ići — kako smo već rekli — na štetu drugih pojedinaca i na štetu zajednice kao cjeline.

Bez radikalne i svjesne intervencije u sada stihijske procese raspodjele i raspoređivanja dohotka teško je očekivati ekonomsku i

¹⁵ U određivanju donje granice može se početi od stanovite definicije i mjerenja takozvanog »minimuma egzistencije«. On se prati za takav asortiman i obujam proizvoda i usluga koji su sa fiziološkog, društvenog i ekonomsko-političkog stanovišta neophodni da se realizira prosta reprodukcija stanovništva. (Detaljnije o tome — Blaž Bošković: »Minimum životnog standarda kao faktor socijalne sigurnosti i smanjivanja socijalnih razlika«, ZIT — Centar za istraživanje životnog standarda, Beograd, 1971.).

Istraživanja pokazuju da je četveročlana radnička porodica u SR Hrvatskoj trebala za osiguranje tog minimuma osiguravati za 37,3 posto više sredstava nego što je stvarno osiguravala. (Republički komitet za rad i zapošljavanje, Zagreb, 1981).

¹⁶ Ivan Stojanović je registrirao ovo mišljenje u »bazi« koje potpuno jasno potvrđuje iznesenu tezu: »Ne treba se zalagati da onaj ko loše radi ima mali lični dohodak, već da takav svoje radno mjesto ustupi nezaposlenom« (Vidi — »Rad, raspodjela i stabilizacija«, *Marksistička misao*, br. 6, 1982, str. 32).

društvenu stabilizaciju. Ali svako rješenje zadire u postojeću strukturu moći, vlasti i dohotka. Stoga je realno očekivati otpore svakoj akciji koja bi na trajnijoj osnovi željela zaustaviti sadašnje procese preraspodjeljivanja dohotka. Otpori mogu biti toliko jaki da su u stanju onemogućiti bilo kakvu promjenu.

Prof. Dr. Marijan KOROŠIĆ

ECONOMIC INEQUALITIES AND INFLATION

Summary

Income distribution according to work performed is the basic economic motivation for work and socio-economic development; it is also the basic feature of the socialist system of self-management. A short survey of realities show that this postulate is not being realized in the Yugoslav economy. Inequalities among individual branches are stable and constantly deepening. This has been proved by a few empirically verified analyses.

There are two fundamental reasons for the widening of inequalities. First, income distribution is carried out on the presumption that income is the starting category for distribution. Second, it is presumed that the means of production, rather than that they have the characteristics of capital, since in a decentralized system decision-makers strive to maximize their interests. The existing system of distribution is also at variance with the Constitution (Article 19), so that in the authors opinion, it should be reformed.

Income distribution according to work performed is defined as the attainment of those conditions which ensure that equal personal income is realized for the same work. Needless to say, »equality« is here taken as an ideal, because there is not, nor can there be, any full equality.

How much a worker will earn as his personal income also depends on the accumulation (capital formation) realized by individual sectors of the economy. If sectoral accumulation is achieved in an economically rational way, it embodies the full effect of the assets used. In this case workers' personal incomes are not influenced by work-unrelated revenues. However, in the Yugoslav economy there is an established and rather quiet hierarchy of the rate of accumulation (the ratio of accumulation to assets). The guarantee of investment rationality has thus been lost. The implications are enormous (failed investments, capacity duplication, increase in macro-economic instability).

In the absence of social action, correction of unjustifiable evaluation of concrete work and investment projects has become a spontaneous, uncontrolled process. This process is primarily reflected in a significant inflation of prices, because efforts are made to correct all inequalities by price hikes. Those who are not able to raise prices diminish their labour input. The atmosphere of idleness is spreading and the means of production are anyhow not sufficiently utilized, unemployment, especially among the young, is rising. If income distribution according to work performed were really achieved, it would be possible by decisions on the size of investment and the choice technology to achieve full employment of those who wish to work. The system would be optimized.

How to achieve greater economic equality? In principle, the answer is that in the system of income distribution appropriate significance should be accorded to the assets used and to the effects achieved by the manage-

---

ment of such assets. Furthermore, it would be necessary socially to determine specific parameters on the basis of which it would be possible to assess to what extent concrete relations in every organization are in accord with the aims underlying the principle of income distribution according to work performed. It would be necessary at the same time to programme workers' personal incomes and minimum accumulation in accordance with available assets, coupled with available assets, coupled with constant strengthening of the autonomy of organizations of associated labour, and of self-management. However, every solution encroaches upon the structure of power and government, and of income. It is, therefore, realistic to expect resistance, which could be so strong as to prevent any change whatsoever.

